

QADIMGI SHARQ MAMLAKATLARIDA ILK FALSAFIY FIKRLARNING
VUJUDGA KELISHI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Tadbirkorlik va boshqaruv fakulteti
matematika va informatika yo'nalishi mustaqil izlanuvchi talabalari

Qodirova Sabina Qodir qizi

sabinaqodirova101@gmail.com

Tohirova Dinura Umarbek qizi

umarmatyoqubov12@gmail.com

Ergashova Feruza Nurmamat qizi

1999komilergashov@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada falsafiy fikrlar vujudga kelishining o'ziga xos xususiyatlari, Qadimgi Misr va Bobilda falsafiy fikrlarning shakllanishi va Qadimgi Hind va Xitoy falsafasi haqida fikr va g'oyalar yoritilgan.

Kalit so'zlar: Mifologik tafakkur, evropatsentrizm, osiyotsentrizm, Veda-lar, Upanishadalar, Lokayata, Charvak. Dao, Konfutsiylik.

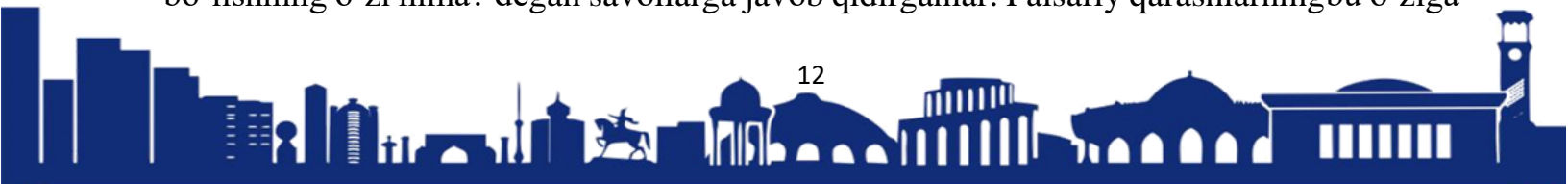
ABSTRACT

The article describes the specific features of the formation of philosophical thoughts, the formation of philosophical thoughts in Ancient Egypt and Babylon, and thoughts and ideas about the philosophy of Ancient India and China.

Key words: Mythological thinking, Eurocentrism, Asiacentrism, Vedas, Upanishads, Lokayata, Charvak. Dao, Confucianism.

Falsafiy g'oyalar muayyan ijtimoiy sharoitlar ta'sirida, ma'lum tarixiy-madaniy manba'lar asosida shakllanadi. Odamlar million yillar davomida oila-oila, gala-gala bo'lib yashashdan bundan 50-40 ming yillar muqaddam Kromonon tipidagiajdodlarimiz jamiyat muxitida yashash va tarbiyalanish bosqichiga o'tdilar. Natijada ibtidoiy hayotning murakkablashishi va kishilar ijtimoiy amaliyotining kengayishi ularni abstrakt fikrlashni rivojlantirdi, shu bilan birga asta-sekin ilmiy bilimlarni shakllantirdi.

Falsafa fani o'ziga xos yondoshishga ega. qadimdan faylasuflar borliq nima? Bor bo'lishning o'zi nima? degan savollarga javob qidirganlar. Falsafiy qarashlarningbu o'ziga

xos xususiyati qachon va nima uchun falsafa kelib chiqqan, degan savolga javob berishga imkon tug'diradi. Ijtimoiy hayot va ijtimoiy ongda, odatda, mifologiya yordamida hal qilib bo'lmaydigan, ishontirishning ilojiy yo'q jiddiy ziddiyatlar vujudga keladi. Bu o'rinda shakllangan fikr bilan, haqiqatan qanday ekanligi haqida bilimni farqlash ehtiyoji tug'iladi. Bu farqlash falsafa bilan birga vujudga keladi.

Falsafa avval boshdan kundalik ongni, urf-odatni, an'anaviy qadriyatlarni va axloq normalarini tanqid qiladi. Faylasuf hamma narsaga shubha bilan qaraydi, buni u shu an'analarning kelib chiqish ildizini topish uchun qiladi. Shundan uning bor bo'lishining o'zi nima?, borliq nima? degan savolining mazmuni kelib chiqadi.

Falsafaning vujudga kelishida qanday ijtimoiy vaziyat, madaniyatdagi qanday siljishlar ta'sir qiladi? degan savollar tug'ilishi tabiiydir. Qadimgi Gretsiyada falsafa inson hayotining ma'nosi, uning odatdagi tuzumi va tartibi xavf ostida qolgan vaqtda shakllandi. Falsafaning u yoki bu davrda shakllanishigina emas, balki taraqqiyoti hamchuqur ijtimoiy krizis (inqiroz)lar bilan bog'liq bo'lib, inson qiynalganda, eskicha yashay olmay qolganda, eski qadriyatlar o'z ahamiyatini yo'qotganda, endi nima qilish kerak? degan savol tug'iladi.

Qadimgi Grek falsafasining kelib chiqishiga kelsak, u o'sha joydagi quldorlik tizimining odatdagi mifologik-afsonaviy tasavvurlarini rad etib, yangi dunyoqarashni taqoza etardi. SHunday qilib, falsafiy qarashlar odatdagi turmush tarzi va odatdagi qadriyatlar inqirozi muxitida vujudga keladi. U eskicha yondashuvlarga xos urf-odatlarini tanqid qilib, yangicha qarashlarni qaror toptirish, yangicha turmush tarzini shakllantirishga harakat qiladi. SHuning uchun falsafada nazariy va dunyoqarash muammolari uzviy bog'liqdir.

Qadimgi Sharq tsivilizatsiyasining beshiklaridan bo'lgan Misr va Bobilda eramizdan avvalgi to'rt ming yillikning oxiri va uch ming yillikning boshlarida dastlabki falsafiy fikrlar, olam xaqida sodda ilmiy qarashlar, jumladan, astronomiya, kosmologiya, matematikaga oid qarashlar vujudga keldi.

Bu erda shakllangan falsafiy qarashlarning eng asosiy xususiyati shundan iboratki, ularda, bir tomondan, sirli kuchlar, mo'jizalarga ishonch, u kuchlarning tabiat va jamiyatga ko'rsatadigan ta'sirini mutloqlashtirish xususiyati ustivor bo'lgan bo'lsa, ikkinchi tomondan afsona va rivoyatlar tarzida dunyoviy bilimlar, ilmiy qarashlar ham asta-sekin shakllana boshlagan.

Bu o'sha davrlardan qolgan yozma manba'larda, xususan, «Xo'jayinning o'z quli bilan hayotning mazmuni xaqida suhbat», «Arfisiy qo'shig'i». «O'z xayotidan xafsalasi pir bo'lgan kishining o'z joni bilan suhbat», «Adapa» dostoni, «Etapa» haqidagi afsona, «Jafokash avliyo haqida doston» kabi bitiklarda yaqqol namoyon bo'lgan. Bizning

eramizgacha bo'lgan 1 ming yillikning o'rtalarida insoniyat tarixining taraqqiyotida qadimgi madaniyatning uch o'chogi - Xindiston, Xitoy, Gretsiyada deyarli bir vaqtning o'zida falsafiy fikrlar vujudga keldi. Uning tug'ilishi olamni mifologik tushunishdan bilimga tayanadigan dunyoqarashga o'tishdek uzoq jarayonni boshidan kechirdi.

Hindiston bashariyat tarixida tsivilizatsiya beshiklaridan biri hisoblanib, uning falsafasi o'zining qadimiy va boy tarixiga ega. Qadimgi Hind falsafasini o'rganishda «Ramayana», «Maxabxarota», «Kalila va Dimna», «Vedalar» kabi mashxur asarlar ilk manba'lar bo'lib xizmat qiladi.

Hind madaniyati va falsafasining ana shu bebaho yodgorliklarining har birida aql-idrok, adolat, insof-diyonat, xalollik, poklik, mehnatsevarlik, milliy totuvlik, to'g'riso'zlik haqida va yomon illatlarga qarshi kurashish zarurligiga doir judamuxim falsafiy g'oyalar xikmatlar, rivoyatlar, maqollar shaklida bayon etilgan.

Falsafiy qarashlarning kurtaklari Hind madaniyati eng qadimgi yozma yodgorliklari «Vedalar»da («Ved»lar – tabiatning ilohiy kuchlariga qaratilib aytiladigan gimnlar, duolar to'plami) uchraydi. «Veda» kitobi Rigveda, Samaveda, Yashurveda va Atxarvededa deb ataladigan 4 katta bo'limdan iborat.

Ularda borliqning bosh manbai, moddiy ibtidosi deb hisoblangan suv, olov, xavo, yoruglik, tuproq hamda oziq-ovqat, fazo va vaqt haqidagi, shuningdek olamning tuzilishi va uni boshqaruvchi qonunlar, inson bilimining manba'lari va turlari, insonning ijtimoiy majburiyatlari kabi qator falsafiy masalalar yoritilgan. Ularda ta'kidlanishicha, tana jonning qobig'i bo'lib, jon esa dunyoviy ruxning bir bo'lagidir.

Hind falsafasi asoslari «Upanishadalar» nomi bilan mashxur bo'lgan manba'larda ham o'z aksini topgan. «Upanishadalar» «sirli bilim» degan ma'noni anglatib, «Vedalar»ning falsafiy qismini tashkil etadi.

«Upanishadalar» yaxlit kitob yoki falsafiy risola bo'lmay, balki turli vaqtda har xil mavzuda ijod etgan noma'lum mualliflarning matnlaridan iboratdir. Ularning mazmuni va uslubi turlicha falsafiy qarashlar maxsulidir. «Upanishadalar»dagi falsafiy mavzular, asosan, insonni o'rab turgan borliq, uning hayotdagi o'rni va vazifasi, tashqi olam va inson tabiati, uning hayoti va ruxiyatining moxiyati, bilish imkoniyatining chegaralari, axloq me'yorlari haqidadir. Falsafiy muammolar asosan diniy-mifologik nuqtai nazardan bayon etilgan.

Eramizgacha bo'lgan VIII-VII asrlarda Hindistonda Lokayata (bu dunyo)ni tan oluvchi falsafiy ta'limot shakllana boshladi. Bu ta'limotning asoschisi Brixaspati va uning izdoshlari vedalarda bayon etilgan diniy qarashlarni tanqid qilib, erdan boshqa tarzda hayotning bo'lishi mumkin emas, degan fikrni ilgari surdilar.

Lokayataning eng rivojlangan oqimi Charvaklar (er.avv. VI-asr) ta'limotidir. Ularning fikricha, dunyo 4 elementdan - tuproq, xavo, suv va olovdan tashkil topgan bo'lib, barcha narsa, xodisalar shu 4 elementning turli birikmasidan iboratdir. Ular dunyoni bilish mumkin va bilishning manbai idrokdir deb, bilimda xissiyotning rolini bo'rtirib yuborganlar, xulosalar yolg'on bo'lishi mumkin, deb hisoblaganlar.

Xitoydagi dastlabki falsafiy ta'limotlarda dunyo abadiy va 5 unsur – olov, suv, er, daraxt va metallardan tashkil topgan, deb uqtiriladi.

Eramizdan oldingi VII-VI asrdagi Xitoy mutaffakirlarining fikricha, tabiat xodisalari TSI degan moddiy zarralardan tarkib topgan, u Dao degan ob'ektiv tabiiy qonuniyatga bo'ysunadi. Xitoyliklarning tabiat xodisalari qonuniyatli asosda taraqqiy qiladi, degan tasavvurlari dunyo moddiydir, degan ta'limotiga bog'liqdir. Dao haqidagi ta'limot falsafadagi qonun tushunchasini xosil qilishdagi dastlabki urinishdir.

Eramizdan oldingi VI-V asrlarda Xitoyda konfutsiychilik kabi falsafiy oqim bo'lgan. Bu oqimning asoschisi Xitoy mutafakkiri Konfutsiy bo'lgan. (er.oldingi551-479 yillarda yashagan). Konfutsiy insonparvarlik g'oyalarini qadimgi Xitoyda birinchi bo'lib olg'a surdi. U o'zining falsafiy qarashlarida tarbiya masalalariga katta e'tibor beradi. Odamlar o'z tabiatiga ko'ra, bir-birlariga o'xshaydilar, faqat tarbiyaga ko'ra, ular bir-birlaridan farqlanadilar, deydi u. Konfutsiy fikricha bo'lishi kerak, insonlar o'rtasida o'zaro muhabbat, hurmat tamoyillari hukmron.

REFERENCES

1. Kadamovich, Y. J., Muzaffarova, I. G., Maxmudovich, Y. B., Boxtiyarova, S. S., & Xabibullayevich, S. S. (2020). Social justice as a condition of socio-spiritual stability in society. *Journal of Critical Reviews*, 7(5), 816-818.
2. Раматов, Ж.С., Баратов, Р.Ў., Султанов, С.Х., Муратова, Д.А., Хасанов, М.Н., & Эрниеъзов, У.К. (2022). ЁШЛАР ЗАМОНАВИЙ МАДАНИЙ ҚИЁФАСИВА УМУМИНСОНИЙ ҚАДРИЯТЛАР ТУШУНЧАСИНИНГ МАЗМУН- МОЊИЯТИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (10), 376-386.
3. Раматов, Ж.С., Баратов, Р.Ў., Султанов, С.Х., Кушаков, Файзулла Абдуллаевич., Валиев, Л.А., & Хасанов, М.Н. (2022). ҲОЗИРГИ ДАВРДА ИЖТИМОЙ АДОЛАТ ҲАҚИДАГИ ИЛМИЙ-ФАЛСАФИЙ ҚАРАШЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ТАЛҚИНИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (9), 647-656.

